

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Снежана Христова Николова, ШУ „Еп. К. Преславски“

на дисертационен труд на тема „Нарушения в четенето при ученици с лека умствена изостаналост“

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, Докторска програма „*Специална педагогика*“ (на английски език)

Докторант: Томаи-Мария Георгиос Андреопулу

Научен ръководител: проф. д-р Нели Цветанова Василева

Общо представяне на процедурата

Със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ № РД 38-57/29.01.2024 г. съм определена за член на научно жури по процедурата за присъждане на ОНС „доктор“ на Томаи-Мария Георгиос Андреопулу, редовен докторант по професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика) с обучение на английски език. На първото заседание на научното жури, проведено на 13.02.2024 г., на основание чл. 5, ал. 12 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“, съм определена за рецензент.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Специална педагогика“ като са спазени всички законови изисквания за откриване на процедура по публична защита.

Докторант Андреопулу е представила всички документи на електронен и хартиен носител, необходими за защитата на дисертационния си труд, съгласно изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за приложението му и според Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

Общо представяне на докторанта

През 2011 г. Томаи-Мария Андреопулу получава диплома за бакалавър по начално образование от Университет на Тесалия, Департамент за начално образование. Три години по-късно получава сертификат за квалификация по Специална педагогика от същия университет. Подготовката, която получава, явно я мотивира да продължи образованието си в тази насока – през 2012 г. се дипломира

като магистър по специално образование в Университета на Никозия, Кипър. Има завършена още една магистратура – по Организация и управление на образователните институции през 2021 г. (в Международния гръцки университет в Солун). От март 2020 г. е редовен докторант по докторска програма Специална педагогика в СУ „Св. Климент Охридски“.

От 2015 г. и към момента работи като начален и специален учител на ученици със специални образователни потребности и ученици с типично развитие.

Образованието и професионалният опит на докторант Андреопулу обясняват интереса ѝ към проблемите на образованието, включително към трудностите в обучението на ученици със специални образователни потребности и необходимостта от подкрепа. Темата на дисертационната ѝ разработка е релевантна на нейната подготовка и квалификация в бакалавърска и магистърска образователна степен.

Актуалност на проблематиката на дисертационния труд

В последните години все по-категорично се налага преразглеждане на политиките в образователното пространство поради присъствието на ученици със специални образователни потребности (голяма част от които са с умствена изостаналост) в общообразователните училища. Това се дължи на редица обстоятелства, най-вече свързани с особеностите в психическото развитие на тези деца. Затова те се нуждаят от подкрепа – в познавателен аспект (особено при ограмотвяването им), в емоционален план, за гарантиране на тяхната социализация.

Децата с умствена изостаналост имат потенциални възможности за развитие, които обаче могат да се реализират с помощта на специално организирано обучение под въздействието на специфични методи и средства на работа. Затрудненията в процеса на обучение са провокирани от различни фактори, един от които е свързан с ниската им познавателна активност. Те имат редица особености в когнитивната сфера, които ги отличават от децата с типично развитие на тяхната възраст. Познаването на тези особености способства както за оптимизиране на процеса на ограмотвяването им, така и за цялостното им развитие и функциониране.

На базата на проучени научни публикации и от практическия си опит като начален учител на ученици с различни нарушения, докторант Андреопулу се насочва към проучване на уменията за четене на ученици с лека умствена изостаналост в начален етап на обучение. Темата е интересна, тъй като третира в сравнителен план едно от най-важните умения в процеса на образование на учениците с типично развитие и учениците с лека степен на умствена изостаналост. В този контекст,

представената проблематика оценявам като дисертабилна, с необходимата практическа насоченост и със заявка за реални приноси при оценката на четивните умения на умствено изостаналите ученици и в прецизирането на усилията по отношение минимизиране на затрудненията им при четене.

Структура и съдържание на дисертационния труд

Представеният за рецензиране дисертационен труд съдържа 135 компютърни страници основен текст, с включени 18 таблици и 20 фигури. Приложена е библиография с общо 180 източника на английски и гръцки език и едно приложение с диагностичния инструмент, използван в изследването.

Дисертационният труд е теоретико-приложно проучване с добре реализиран дизайн. *В съдържателно и количествено отношение* трудът отговаря на изискванията за докторска дисертация. *В структурно отношение* разработката се състои от увод, теоретична рамка, която включва три глави, втора част, представяща дизайна на изследване – четвърта, пета и шеста глава, изводи, препоръки за бъдещи изследвания, приноси и заключение.

В увода вниманието се насочва към термина „умствена изостаналост“ като се обръща внимание на това, че класификацията на нарушенията на интелектуалното развитие се основава на индивидуалната степен на адаптивност и IQ. Прави се разграничение между лица с лека умствена изостаналост (IQ между 50 и 69) и лица с гранично интелектуално функциониране, което не се счита за умствена изостаналост (IQ 85 – 70). На преден план изпъква необходимостта от индивидуализирана и целенасочена психологическа подкрепа и интервенция и предоставяне на положителна мотивация на учениците с лека умствена изостаналост, обучаващи се в общообразователна среда.

Теоретичната постановка на проблема е структурирана в три отделни глави. Налице е целесъобразност относно представянето и анализирането на теоретичните основи на изследвания проблем. Текстовете са доказателство за доброто познаване и ориентация на докторанта в класическите (традиционните) и съвременните интерпретации на същностните характеристики на децата с умствена изостаналост. Умело се борави с научната литература и се демонстрира критично отношение и заявяване на собствена изследователска позиция.

В първа глава са представени теоретични и диагностични проблеми на състоянието „умствена изостаналост“. Представена е етиологията на умствената изостаналост, като са диференцирани биологичните фактори, метаболитните

нарушения и факторите на околната среда. Направена е характеристика на част от генетичните причини, свързани с умствената изостаналост – Даун синдром, синдром на Клайнфелтер, синдром на чупливата X-хромозома, синдром на Прадер-Уили, синдром на Търнър. На този фон се представят съвременни варианти на класификации на умствената изостаналост: на Kirk, на СЗО (МКБ 11), на Американската психологична асоциация (American Psychological Association), която класифицира нарушението на интелектуалното развитие чрез DSM-5-TR (2022) и на Американска асоциация по умствена изостаналост (AAMR). Изтъкнати са някои диагностични аспекти по отношение на умствената изостаналост – идентифициране, диференциална диагноза. Акцентира се върху оценката на състоянието на умствена изостаналост чрез снемане на анамнеза, тестове за интелигентност и за специални потребности, скали за оценка на адаптивно поведение. Посочено е значението на мултидисциплинарния екип при поставяне на диагноза „умствена изостаналост“.

Втора глава е демонстрация на добрата информираност на докторант Андреопулу на базисната научна проблематика, свързана с особеностите на езиковото функциониране при ученици с умствена изостаналост. Тук са структурирани четири параграфа, които способстват за оформянето на концепцията на изследването:

- ✓ Етапи в развитието на типичната реч;
- ✓ Нива на лингвистичен анализ и особеностите им при ученици с умствена изостаналост;
- ✓ Значението на уменията за четене в обучението;
- ✓ Развитие на четенето при учениците и основни умения за четене (разбиране, декодиране, плавност, познаване на речника и фонологично съзнание).

В *трета теоретична глава* се предлага анализ на специалното образование на ученици с умствена изостаналост в Гърция. Представя се накратко значението на семейната среда за усвояване на различни умения – двигателни, социални, когнитивни. Посочва се важността на самоопределянето на учениците с умствена изостаналост в училищни условия и подкрепата от страна на учителите в това отношение.

В тази връзка се анализира нормативната рамка на образователна подкрепа в Гърция, цитират се закони 1143/1981, 1143/1981, 2817/2000 и 3699/2008 за специалното образование и възможностите за обучение на учениците с лека умствена изостаналост в общообразователни и специални училища и класове за приобщаване. Посочва се образователната намеса и интервенцията, както и формите на помощ за

развитие на потенциала на тези ученици.

Отделено е специално място на различните модели за съвместно обучение като са очертани предимствата на всеки от тях. Докторант Андреопулу поставя акцент върху програмите за училищна интервенция, които да подпомогнат езиковото и речевото развитие на учениците с лека умствена изостаналост. Вниманието ѝ се насочва към краткосрочните и дългосрочните цели, към организацията на пространството и към учебните материали като на преден план изпъква необходимостта както от поведенчески и когнитивен подход, така и от образователен софтуер за обучение на ученици с умствена изостаналост – въпроси разгледани в отделни кратки параграфи.

Предвид темата на дисертационния труд, е отделен специален параграф, който представя методи за интервенция при затруднения в четенето на ученици с умствена изостаналост.

Начинът към подбор, систематизиране и анализ на научната информация в Теоретичната рамка е свидетелство за доброто познаване на конкретната проблематика и за умението на докторанта да борави с различни източници на научна информация.

Дизайнът на изследването е конкретизиран в четвърта и пета глава.

Методологията на изследването е представен в *четвърта глава*. В нея адекватно са дефинирани целта на изследването, конкретизирана в четири подцели.

Целта, която си поставя докторант Андреопулу е насочена към сравнение между учениците с лека умствена изостаналост и учениците с типично развитие по отношение на уменията за четене и по-специално по отношение на декодиране, плавност, морфология-синтаксис и разбиране.

Съобразно спецификата на темата са формулирани три хипотези. Изследователските въпроси са релевантни на основната изследователска цел.

Коректно са подбрани и описани инструментите за събиране на данни.

В изследването вземат участие 80 ученици от втори и трети клас на гръцки начални училища в различни префектури (Атика, Беотия, Солун, Янина, Циклади, Лариса, Пиерия и Ретимно). 40 ученици (20 от втори клас и 20 от трети клас) са с типично развитие и 40 ученици (20 от втори клас и 20 от трети клас) са с лека умствена изостаналост.

За събиране на данни е използван „Тест за четене – Тест А“, който е стандартизиран за гръцката ученическа популация и оценява уменията за четене на

учениците, посещаващи основно училище до трети клас. Стандартизираният тест включва четири раздела (декодиране на думи, плавно четене, използване на правилата на морфологията и синтаксиса, разбиране на текст) чрез специфични дейности. Състои се от 9 скали: четене на безсмислени думи, четене на съществуващи гръцки думи, разграничаване на смислени думи от безсмислени думи, гладко четене, образуване на глаголи, създаване на сложни думи, четене на поредица от думи, разпознаване на семантично еквивалентни изречения и разбиране на текст.

Обработката на получените резултати е осъществена с помощта на статистическия пакет статистически софтуерен пакет IBM SPSS Statistic, версия 20. За анализ на демографските данни е приложен дескриптивен статистически анализ, резултатите от който са представени чрез фигури.

В *пета глава* е представен анализ на резултатите. Спецификата на дисертационния труд определя логиката, според която следва представянето на резултатите от проучването.

В началото е включена описателна статистика и сравнителен анализ на отделни променливи между ученици с типично развитие и ученици с лека степен на умствена изостаналост поотделно за втори и трети клас. Последователно са представени констатациите по отношение четене – декодиране; плавност при четене; морфо-синтактично ниво при четене и четене с разбиране. Осъществен е сравнителен анализ на данните.

Корелациите между променливите сочат, че във всички случаи при ученици с типично развитие са наблюдавани статистически значими положителни корелации, с изключение на връзката между декодиране и разбиране, която не е значима. Докато при ученици с лека степен на умствена изостаналост всички корелации са по-силни от тези за ученици с типично развитие, включително и между променливите декодиране и разбиране.

На основата на получените резултати са изведени констатации по отношение на изследователските въпроси. Интерпретацията на данните и направените обобщения доказват заложените хипотези.

Заклучението е смислово обобщение на представените от докторанта констатации и сериозна база за препоръки към работата на учителите на ученици с лека умствена изостаналост по отношение на четивните им умения.

Приноси на дисертационния труд

Докторантът определя приносите с теоретичен и практически характер.

Теоретичните приноси звучат като изводи и се отнасят до получените резултати от изследването. Според мен, тук трябва да се отчете усилието на докторанта да подбере актуална тема, която има пряко отношение към научната и практическата сфера. Наред с това е осъществен сериозен теоретичен анализ на дискуссионни проблеми във връзка с един от типове дизонтогенеза и със спецификата при усвояване на четивни навици от ученици с лека степен на умствена изостаналост в съвременните образователни условия.

Практическите приноси се отнасят до необходимостта от ранно оценяване на трудностите при четене (чрез тест за оценка на уменията за четене), за да се изследва нивото на развитие на когнитивните фактори за състоянието на четене на тези ученици. Част от практическите приноси звучат като препоръка. Тук трябва да се изведе значението на използвания в дисертацията тест като инструмент за оценка на четивните умения, което може да го превърне в добра практика при обучението на ученици с лека степен на умствена изостаналост.

Автореферат и публикации

Текстът на автореферата отразява достоверно съдържанието на дисертацията. Той е в обем от 58 страници. Не е приложен списък с публикации по темата на дисертационната разработка.

Списък с публикации липсва и в дисертационната разработка. Към документите на докторанта е приложен отделен файл с опис на публикации. Посочени са общо осем публикации, но само половината от тях са свързани с темата на дисертацията. Две са самостоятелни, а другите две са в съавторство с научния ръководител. Публикувани са в Сборник „Образование и изкуства: традиции и перспективи“ на ФНОИ, УИ „Св. Кл. Охридски“, в списание „Специална педагогика и логопедия“ и в списание „Neos Paidagogos“ в периода 2022 – 2023 г. Като брой те напълно отговарят на минималните национални изисквания за придобиване на образователна и научна степен „доктор“.

Бележки, препоръки и въпроси:

✓ Част от параграфите и подпараграфите са много кратки и създават впечатление за разпокъсаност (напр. 3.1.; 3.2, 3.3, 3.4.2, 3.4.4., 3.4.5. и др.). Би трябвало да се включат в по-обща проблемни области.

✓ Считаю, че биха могли да се задълбочат научните предположения, които стоят в основата на формулираните хипотези, някои от които се отличават с предвидим характер.

Препоръчвам на докторант Андреопулу да проучи и сравни учениците с дислексия и тези с лека степен на умствена изостаналост по отношение на уменията им за четене. Това ще позволи да се направят и редица изводи и препоръки към практиката.

Въпросите ми са:

✓ Смятате ли, че обучението по начално ограмотяване (по-конкретно усвояването на умения за четене) е адекватно за учениците с лека степен на умствена изостаналост в общообразователна среда?

✓ Как бихте обяснили осмия извод от заключението Ви, че „учениците от втори клас допускат по-малко грешки при пропускане на думи по отношение на плавност при четене, отколкото учениците от трети клас“?

✓ На базата на получените резултати, какви изводи бихте направили относно подготовката на учителите в Гърция за работа с ученици с умствена изостаналост?

Лични впечатления

Не познавам лично докторант Томаи-Мария Андреопулу, но съдейки по научната продукция – дисертация, автореферат и публикации, мога да констатирам, че заедно, под изключително професионалното и компетентно ръководство на научния си ръководител проф. дпсн Нели Василева, е финализиран научен труд, чиято тематика е интересна и актуална, особено в условията на приобщаващо образование.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният за рецензиране дисертационен труд, разработен от докторант Андреопулу, е съобразен с изискванията за написване на подобен род научни трудове. Трудът е добре структуриран, с добре поднесени теоретични анализи и методология на изследването. На основата на предложената интересна от научна гледна точка идея в дисертационна разработка и на проявените качества за самостоятелно научно изследване, давам своята положителна оценка и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Томаи-Мария Георгиос Андреопулу в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Специална педагогика“.

16.04.2024 г.

гр. Шумен

проф. д-р Снежана Николова